

György Imola

Bernády György lokális mítosza Marosvásárhelyen

A társadalom- és történettudományokban közismert az a szemlélet, miszerint a történelem, a történeti emlékezet egy adott korra, politikai, társadalmi helyzetre jellemző társadalmi konstrukció.¹ Az emberek örökös igénye a múlt eseményeit megőrizni emlékezetükben. Az emlékezés kultúrája mindig egy bizonyos csoport ügye, és minden csoportnak megvan a maga eseménytömege, amit megőrizni törekszik. Ez a törekvés illetve a köréje szerveződő cselekvések megszabják a csoport identitását, önértelmezését.² Így jönnek létre bizonyos szokásemények, technikák, melyek expliciten magukban hordozzák a kollektív emlékezés lehetőségét, az identitás és a közösségi hovatartozás nyilvános vállalásának szükségességét. A múltat rekonstruálják, illetve a lokális kollektív identitást konstruálják tehát az emlékházak, emlékművek, múzeumok, helyi vonatkozású kiadványok és közösségi rendezvények, diskurzusok. Mindezek központjában állhat egy kultúrhős, amely emlékezetének szerepe éppen a közösségi identitásformák megteremtésében és fenntartásában, a társadalmi kötelek létrehozásában érhető tetten.

1989 után a kommunista rezsím tiltásainak megszűntével a romániai magyar települések nyilvános szférájában is megjelenhetnek a magyar etnicitáshoz tartozó elemek (Biró 1996: 260). Ez történik Marosvásárhelyen is, ahol a múlt felelevenítése és publicizálása folyamatosan etnikumközi nézeteltéréseket, jobb esetben versengést generál. Ennek mentén az emlékezési folyamatok a lokális identitást hivatottak fenntartani és erősíteni. A lokális identitás a közösség viszonyát fejezi ki a városhoz és múltjához, az emlékhelyekhez, ezek mítoszaihoz, kapcsolataihoz. Ezeknek a szimbolikus helyeknek a megtartása és hagyománya a közösség mindennapjaiban fontos szerepet tölt be.

A továbbiakban Marosvásárhely múlt- és identitássteremtési mechanizmusait vizsgálom Bernády György, 20. század eleji polgármester mitizálódá-

¹ A társadalmi emlékezetről végzett kutatások aktuális áttekintését lásd Olick–Robbins 1999.

² Azokat a csoportokat, ahol ez a törekvés fontosságot nyer, és identitást, önértelmezést szab meg, Pierre Nora *emlékezetközösségeknek* nevezi (hivatkozva Assmann 1999: 30).

sának példáján. A Bernády György körül kiépült kultusz rendkívül intenzív a város életében, ennek vizsgálata rávilágít a helyi lokális identitás és tudatos múltteremtés jellemzőire. Céлом a rendszerváltás utáni mítoszformálódás, kultuszgenerálás vizsgálata, azoknak a megemlékezési szertartásoknak, reprezentációknak, narratíváknak az elemzése, amelyek rituális teret és időt hoznak létre, és szimbolikus természetű, szabályozott tevékenységeket határoznak meg. Fontos kérdés, hogy a kultusz éltetése milyen csatornákon keresztül megy végbe, milyen jelentősége és indokai vannak, illetve ezeket lehet-e bizonyos társadalmi rétegenként szegmentálni. A történeti, leíró jellegű munka mellett mögöttes jelentésrétegek elemzésére vállalkozom, ehhez pedig a kultusz kutatás, az emlékezetkutatás módszertanát használom, az identitást és lokalitást vizsgálom.

Bernády György kultuszának kiépítését hivatalosan a Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány vállalta fel, melyről a későbbiekben még szó lesz. A kutatásban segítségemre voltak az alapítvány kuratóriumí vezetőségének tagjai, az adatgyűjtésben pedig hasznomra váltak az említett alapítvány gondozásában megjelent helyi kiadványok, valamint a Bernády György emlékével és a város történetével foglalkozó színvonalas honlapok, melyek bemutatására szintén a későbbiekben vállalkozom. A kultusz környékén kialakult, vagy az azt generáló diskurzusokat a helyi kiadványokban, illetve főként Maros megye legolvasottabb napilapjában, a *Népújságban* való megjelenés alapján sikerült megvizsgálnom. A kutatás további források megmozgatásával természetesen részletesebben is kiterjeszthető.

Marosvásárhely régen és ma

Marosvásárhely gazdasági és kulturális szempontból már Bernády György színrelépése előtt is fejlettnek számított. 1482-ben Mátyás király aláírása által vált királyi várossá, 1616-ban Bethlen Gábor erdélyi fejedelem nyilvánította szabad királyi várossá. Ekkor nevezték át Székelyvásárhelyről Marosvásárhelyre. A városban több országgyűlést rendeztek, erdélyi fejedelmeket választottak, iktattak be. Itt dolgozott Aranka György és Papiu Ilarian. Az idők során azonban sorozatosak voltak a török- és tatárpusztítások, a pestis- és kolerajárványok, a természeti csapások (Flórián 2003a).

Bernády György polgármestersége előtt a városkép egészen más volt. A főter Erdély egyik legtágasabb vásárhelyének számított. A vártemplomhoz fedett folyosó és falépcső vezetett, melyet Bodor Péter ezermester ácsoltatott

össze, hasonlóan a Maroson keresztül épített hídhoz és a város fő hírességéhez, a nagypiaci zenélő kúthoz. A főtér déli oldalán befásított sétány volt a fiatalok szórakozóhelye, ahol vasárnaponként élő zene is szólt. Az akkori város három részből állt: a főtér körül kiépült Alsóváros sáros, köves utcákkal, illetve a Nagypiac; a Felső- vagy Óváros (ma Bolyaiak tere); a legöregebb városrész pedig a Németváros: a vár és a környéke (Marosi 2006: 14–17).

A régi épületek közül már a 16. században állt a Köpeczy- és a Lábas-ház. 1793-ban építették fel a ma is álló Teleki-házat, amely elé 1994-ben a Bernády-szobor került. A 18. században épült fel a Görög-ház, a Kendeffy-ház és a Toldalagi-palota. 1802-ben készül el a Ferencesek temploma, melynek mára csak a tornya áll. 1830-tól használják a Kistemplomot. 1856-ban készült el a Tanácsház, melyet 1908-ban lebontottak. A mai Bolyai utca északi sarkán, a piactéren 1863-tól áll a Transzilvánia épülete. 1897-ben épült az Igazságügyi Palota. Ekkor a városban már volt leányárvaház, emberszereteti intézet, városi kórház, kaszinó és kiseddóvó intézet (Flórián 2003a).

A város kulturális életében már a 18. században történtek kiemelkedő események. 1792-ben Aranka György megszervezte a Kéziratkiadó Társaságot, és egy évvel később megalapította az első Magyar Nyelvművelő Útkészítő vagy Próbataársaságot Bánffy György kormányzó elnökletével. A kulturális élet igazán csak a 19. században kezdett kibontakozni. Ekkor alakult az első színpártoló egyesület, és sor került az első színi előadásra is. Különböző egyletek kezdtek el tevékenykedni, 1864-től kezdődően pedig gombamód jelentek meg rövidebb-hosszabb életű periodikák. 1876-tól kezdte el tevékenységét a Kemény Zsigmond Társaság (Flórián 2003a).

1880-tól Marosvásárhelyen is elkezdtek emlékműveket állítani. Nyilvánosan elsőként a Bem József-szobrot avatták fel. Ezzel átellenben 1899-ben állították fel a Kossuth Lajos-szobrot (Gagyí 2000: 88). Ekkor kezdték el *kitalálni* a hagyományokat a történelmi megemlékezések, nemzeti ünnepek révén (Hobsbawm 1987: 127–128). A társadalom elkezdte a hagyományok megteremtését, megőrzését, illetve ezeket folyamatosan újrafogalmazza, időszerűsíti a változó társadalmi és politikai kontextusoknak megfelelően. A szobrok és emlékművek állítása Bernády idejében kapott nagyobb lendületet. Később ez a lendület a kommunizmus idején a hatalmi politikának megfelelően román irányból jött. Majd a következő emlékműállítási hullám 1989 után jelentkezett, amikor lehetővé vált mindkét etnikum számára a saját múlt újraalkotása.

A város ipara a 19. században még kezdetleges volt, csak néhány nagyobb céhműhely működött. 1893-ban alapították meg a Cukorgyár Részvénytár-

saságot. A 19. század második felében Erdély-szerte lezajlott ipari fejlődés itt lassúbb ütemben haladt (Gaál 1997: 227). A krónikák szerint 1634-től, Bor-sos Tamás halála óta a város lényegében semmit nem változott. Közvégyona, középületei, palotái és magánházai két évszázad alatt keveset gyarapodtak, közbiztonsága romlott. Hiányzott az összetartó, kemény kormányzás.

Pál-Antal Sándor történész a 20. századi Marosvásárhely fejlődésének folyamatában öt jól elhatárolható időszakot különböztet meg. Ennek alapján a 20. század Bernády korával vagy az urbanizációval kezdődött, ezt követte a két világháború közötti első „román-éra”, majd a második világháború ideje, vagyis a „magyar-éra”, a kommunizmus kora, és végül a 1989-es rendszerváltás utáni idő (Pál-Antal 2007: 9). Az első időszak az a kor, amikor jelentősen megváltozott a város képe.

Bernády György Bethlenben, gyógyszerész családban született 1864. április 10-én. Családjával együtt gyerekkorában költöztek Marosvásárhelyre, ahol édesapja, Bernády Dániel megvásárolta a főtéri Aranyszarvas gyógyszer-tárat. Bernády György a marosvásárhelyi Református Kollégiumban érettségizett, majd Kolozsváron és Budapesten folytatta tanulmányait. Előbb gyógyszerészdoktori címet szerzett, majd az állam- és jogtudományok karon is doktorált. Tanulmányai után előbb patikus, majd hamarosan országgyűlési képviselő, 1890-ben törvényhatósági tag, 1900-ban pedig rendőr-főkapitány lett. Több évtizedig a vártemplomi református egyházközség és a Református Kollégium főgondnokaként is tevékenykedett. 1902-ben választották közfelkiáltással polgármesterré (Marosi 2006: 72). Első ízben 1913-ig volt polgármester, majd öt évig a főispáni tisztnek örvendhetett. 1919 januárjában a város román közigazgatás alá került, aminek következtében a közintézményekből eltávolították a magyar tisztviselők zömét, és erős elrománosítási politika kezdődött el. 1926–1929 között azonban pártpolitikai egyezség alapján ismét Bernády Györgyöt választották polgármesterré (Pál-Antal 2007: 13). 1926-tól Maros-Torda vármegye parlamenti képviselője lett. 1930-ban kivált az Országos Magyar Pártból, és megalakította a Polgári Demokratikus Blokkot.

Bernádynak négy felesége közül a második – akiről a Közművelődési Ház freskóján a kék ruhás asszonyt mintázták – cigány származású volt. Örökbefogadott gyermekük pedig – aki szintén szerepel az említett freskón – zsidó. Ezeket a tényeket a város egy rétege sose tudta elfogadni (Marosi 2006: 53). Egyetlen édes gyermeke 1919-ben született negyedik házasságában, aki viszont 17 évesen meghalt. Bernády György kevéssel élte túl gyermekét, Marosvásárhelyen 1938. október 22-én halt meg.

Bernády György polgármesteri székének elfoglalásakor Marosvásárhely lélekszáma még csak 19 522, mely 1915-re 10 000 fővel gyarapodott. Pályafutása kezdetén hatalmas pénzüsszegeket pályázott meg, amiből vállalkozásokat kezdhetett. 1903-ban – nyolcvan év után először – a város nyereséggel zárta a pénzügyi évet, így hitelképessé vált.

Elsősorban a városrendezésben következtek be korszerűsítések. Tizenöt év leforgása alatt 3000-nél több telekparcellázást, kimérést, megvásárlást, kisajátítást hajtottak végre (Marosi 2006: 21). A várost és határát újratérképezték, rendezték a telekkönyveket, 117 utcát, teret nyitottak meg és korszerűsítettek. Sokat leköveztek, aszfaltoztak, gránitkővel, keramitkővel burkoltak. Az új utcák, sétányok szegélyét beültették, több száz holdat parkosítottak, ekkor nyerte el mai formáját a vársétány is.

Ebben az időszakban valósult meg a város csatornázása, a közvilágítás bevezetése, illetve jelentős középületek felépítése is. Szabályozták a Marost, duzzasztóművet, gátat, műcsatornát és hidakat építettek, víztisztító üzem, víztározókat, szennyvíztelepet hoztak létre, villanytelepet avattak, gázgyárat, gőzszáritós téglagyárakat, raktárépületeket kapott a város. Tizenhat üzemet létesítettek, felépült a petróleumfinomító, számos vámház, üvegházak, kertészetek. 1904-ben felszerelték az akkori idők egyik legkorszerűbb közvágóhidját. Felépült a Kereskedelmi- és Iparkamara, a Nyugdíjpalota és a szecessziós stílusú új Városháza. Tehát a közélet jelentős modernizálása ment végbe.

A modernizáló aktivitás polgári szabadidős tevékenységeknek is helyet teremtett. Nyári hideg fürdőt, majd meleg gőzfürdőt nyitottak. A Somostetőn vendéglőt és sportlövöldét avattak fel, tűzhelyekkel ellátott piknikező helyeket hoztak létre, az újonnan kiépített Maros-part is megfelelt a hétvégi üdülésnek, közös városi majálisozásnak.³

Több oktatási, szociális és kulturális intézmény létesült: megépítették a gyermekmenhelyet, öt elemi iskolát a város különböző negyedeiben, a polgári iskolát, később a felsőkereskedelmit, a leánygimnáziumot, a közigazgatási iskolát, a katonai alreáliskolát. Megalapították a városi zeneiskolát, a közkönyvtárat és a képtárat., majd az utolsó békeévekben a Közművelődési Ház zárta a listát, kialakítva ezzel Marosvásárhely modern városközpontját (Szepessy 1993: 20–21).

³ A legutóbbi 2008-as önkormányzati választások előtti kampányban Borbély László ezt a közös városi majálisozást próbálta újra megszervezni.

Az intézmények létrejöttével elkezdődtek a kulturális események is. 1909-ben felcsendült az első szimfonikus hangverseny budapesti vendégzenészek közreműködésével, 1910-ben pedig megtartották a város saját filharmonikus zenekarának első koncertjét. 1912-ben nagyszerű Erkel-hangversenyre került sor a Transzilvánia épületben. Ez évben adott koncertet Bartók Béla is. 1913-ban a Kultúrpalota orgonáját felavató hangversenyt tartottak, itt és ekkor kezdte el működését a mozi is. A 19. század második felében létrejött egyletek és társulatok továbbra is aktívan működtek. Virágkorukat élték a napilapok, folyóiratok, újságok, évkönyvek, kalendáriumok, almanachok. Egyre több színházi előadás került megrendezésre, ugyanakkor a sportélet is felvirágzott. 1923-ban a Marosvásárhelyi Sportegylet alapításának 25. évfordulójára úszóversenyt rendeztek (Flórián 2003a).

A 20. század elején megjelenő sajtóban és kiadványokban egyre több kereskedő tett fel reklámhirdetést. Több utalás történik kávéházakra, például a Kossuth Lajos utcai, női zenekarral és napi varietéműsorral rendelkező Angol Kávéházat több ízben is reklámozták. Ugyanígy a Transzilvánia szálloda, étterem, kávézó épületegyüttest is. A vendéglátóipar mellett szintén gyakoriak voltak a férfi- és női divatáruházak, drogériák, háztartási- és egyéb mechanikai eszközök áruházainak hirdetései. Több helyen a különlegességek áruháza címszó szerepelt (Flórián 2003b). A kereskedelmi egységeknek a megléte feltételezi az árucikkek iránti keresletet. Mindezek a hirdetések a kereskedelmi és gazdasági élet pezsgését, a polgárosodás folyamatát bizonyítják.

Bernády György a nemzeti és lokális emlékezet megőrzésében is jelentős lépéseket tett. Kezdeményezésére állították fel 1907-ben a Kossuth és Arany János utcák találkozásánál II. Rákóczi Ferenc mellszobrát. 1912-ben a katolikus plébániával szemben a Petőfi-oszlopot leplezték le, rajta Petőfit ábrázoló domborművel. Ezeket és a korábban felállított emlékműveket Bernády György polgármestersége után, az államrendszer megváltozásával eltávolították (Gagy 2000: 88). Az 1910-es években három bankház épült Bernády igazgatásának és szervezőképességének köszönhetően.

A források szerint a lezajlott urbanizáció hátterében tehát Bernády György polgármester és a hozzá státusban közel álló vezető társai álltak. A modernizáló tevékenységben azonban a vezetők között is voltak olyanok, akik elleneztek a városfejlesztési terveket. A város polgárai többnyire támogatták a kezdeményezéseket. Bernády György személyéről a fennmaradt sajtóközlemények elfogult hangnemben beszélnek, és arról tanúskodnak, hogy személyét mind az elit, mind a város népe körében tisztelet övezte. A

korabeli sajtóban szereplő cikkek valóban Bernádyt kitüntető figyelemről árulkodnak, de nem szabad szem elől téveszteni a további mitizálódás folyamatát, amely során a múlt megszépült. Bernádynak az 1920-as egységesítő szervezkedése idejéből maradt fenn olyan cikk, amely utal az ellene szóló felhördülésekre, vádakra (vö. *Székelyszékelyföld*. 1923. dec. 2.).

Bernády György terveinek véglegesen az I. világháború, majd a trianoni döntés vetett véget. A két világháború között Marosvásárhely is Románia része volt. A felerősödő nacionalista politika folytán a város élete megváltozott. Az addig magyar nyelvű és személyzetű állami és helyhatósági intézményeket az új hatalmi konjunktúra vette át, illetve új román intézmények születtek meg. Átrendeződött a város ipari tevékenysége, megcsappant a közcélt szolgáló építkezés, de tovább folyt a magánlakások, külkerületek építése (Pál-Antal 2007: 10). A két világháború között az építő munkát Emil Dandea polgármester is folytatta a főtéri ortodox és görög katolikus templommal, illetve a mai polgármesteri hivatal épületével.

Az új hatalom egyik szimbolikus tette a magyar emlékművek felszámolása, átépítése volt. 1923-ban eltávolították a Kossuth-szobrot, illetve a Petőfi-emlékoszlopról a reliefet. Ez utóbbinak talapzatát sziklaszerűvé alakították, és az Ismeretlen Katona szobrát helyezték rá. 1924-ben a Városháza elé felállították a capitoliumi anyafarkas szobrát. Ezt 1940 szeptemberében Tordára vitték, ma is ott található. 1991-ben került egy újabb capitoliumi anyafarkasszobor-másolat ugyancsak az egykori Városháza elé. Szintén 1924-ben a főtéren Avram Iancu lovasszobrát állították fel, amely 1940-ben Topánfalvára került. Az új, ma is ott álló Avram Iancu-szobrot 1978-ban avatták fel. 1930-ban leplezték le Alexandru Papiu Ilarian mellszobrát a nevét viselő líceum előtt, 1940-ben ezt is Nagyenyedre vitték, majd 1957-ben újra visszaállították eredeti helyére. A második bécsi döntés utáni négyévnyi magyar fennhatóság magyarázza, hogy a román elit által felállított szobrokat többnyire Dél-Erdélybe költöztették. Az 1940-es évek elején avatták fel Kőrösi Csoma Sándor szobrát, mely a front átvonulásakor megsérült; újraállítására 1962-ben került sor (Gagyai 2000: 88). Az 1950-es évek elején nagyméretű Sztálin-szobor került a Városháza elé a korábbi anyafarkas-szobor helyére, melyet az évtized végén le is bontottak. Ugyanakkor azonban a magyar közösség szignifikáns szobrát is felállították, a Bolyaiakét az egykori Református Kollégium elé. 1963-ban az országos szoborállítási mozgalom helyi megfelelőjeként hatalmas Román Katona-szobor került a főtér déli részére (ma is ott áll). 1968-ban Nicolae Bălcescu mellszobra került a főtér déli részére, 1969-ben pedig Mihai Eminescu mellszobrát leplezték le a mai

Bernády-téren a vár alatt, később pedig a mai Ifjúsági Ház elé költöztették. A főtér északi részén a régi Bem-szobor helyére az Avram Iancu-lovasszobrot állították fel. Végül 1981-ben, Bartók születésének centenáriumán leleplezték a zeneszerző mellszobrát a főtérről nyíló Bartók Béla utcában (Gagy 2000: 89).

Az erőteljes asszimiláló politika a kisebbségi kulturális értékek megsemmisítésére is törekedett. A város magyar értelmiségi köréből néhányan ezek hallgatólagos védelmére keltek. *...a fontos értékeket, amiket például a Kultúrpalotából – ez volt melleleg igazán a fő műve Bernádynak – levéttetek, azt egyes emberek, akik tehették, elrejtették, hogy nehogyan beolvasszák [...] ezek el voltak dugva a Kultúrpalotában, és voltak emberek, akik erről tudtak, és időről időre tovább mondták azoknak, akik következtek utánuk* (Nagy Miklós Kund közlése).

1960-tól elkezdődött a város szocialista iparosítása, a lakosság hirtelen megnövekedése, új lakónegyedek, oktatási és közegészségügyi intézmények, élelmiszeripari és kereskedelmi egységek létesítése. A pártpolitika következményeként, a románság betelepítésével a lakosság etnikai összetétele megváltozott. A kommunizmus bukásával Marosvásárhelyen is megváltoztak a társadalmi-politikai állapotok (Pál-Antal 2007: 10–11).

A kommunista rezsim idején megnőtt a város területe is. A századeleji belváros hangulatát néhol megtörték az új épületek. A hatalom megszorításai miatt a magyarság szimbolikus térfoglalására nem nyílt lehetőség. A nyilvánosság ellenőrzött szférájában a magyar város és a városépítő polgármester emlékezetét elfojtották. Az emléképolás így a magánszférába szorult vissza. A kultusz 1990 után vált hirtelen nyilvánossá és erőteljessé, az új rendszerben Bernády emlékezete minden szempontból a lokális identitás-örzés- és erősítés mechanizmusának egyik faktorává vált.

Kultuszformálódás – az emlékezet mechanizmusai

Bernády György lokális mítoszának reprezentációi

Az 1990-es évek elején, azonnal a rendszerváltás után Marosvásárhelyen is lehetővé vált nyilvános szférában emlékezni a múltra. Ezt kihasználva, az RMDSZ tagjai tevékenykedni kezdtek annak érdekében, hogy Bernády György egykori polgármester emlékezetét publikus diskurzusokba helyezték ki. 1992-ben hozták létre véglegesen a Bernády György Közművelődési

Alapítványt, hivatalos keretet nyújtva az emlékezet ápolásának, és elkezdődhetett az emlékezet helyeinek megteremtése.⁴ Az adott kultúra többféle csatornát, mechanizmust tart üzemben, hogy megőrizze az identitását fenntartó eszméket, kulturális elemeket (Hoppál 2002: 128). Esetünkben Bernády György alakjának kiemelt szerepe van a közösség etnikus identitás-tudatának fenntartásában, ugyanis egy olyan vezető egyéniségről van szó, aki a 20. század eleji békeidőkben fellendítette az akkor még szinte teljesen magyar etnikumú város gazdasági és kulturális életét.

Bernády György alakja és tevékenysége által meghatározott időszak Marosvásárhely számára korszakfordulót jelentett. A történelmi eseményeknek ez a vetülete a hivatalos és helyi történetírásban egyaránt megegyezik. Makrotörténeti dimenziókban azonban Bernádynak csekélyebb a jelentősége, mint amilyent a helyi elit tulajdonít neki. A város múltjában sorsfordító időszakként szerepel a 20. század eleje. Ezzel a korszakolással egy kettős retorikai mozgás megy végbe, egyidőben következik be az idő térbeliesülése és a tér időbelivé válása. A korszakalkotás az idő retorikájaként maga teremti meg azt a „másságot”, amelyből saját határait felépíti (Kulcsár-Szabó 2000: 102). Itt egyben identitásalakításról is szó van. A 20. század eleje mint korszakhatár egy ilyen identitásképző önreflexiós pillanatként anticipálódik. Ez érhető tetten abban, hogy a különböző rendezvények, megemlékezések természetes velejárója az adott közösség identifikációs „önmegegyezés”, „önmegújítása” (Kulcsár-Szabó 2000: 103).

A múltat az adott közösség veszi birtokba, és változtatja örökséggé, patrimoniummá. Az így kialakított terek, a lokalitáshoz kötődő kimagasló egyéni életút emlékművei egyfajta mentális térképet képeznek a közösség tudatában (vö. Barna 2000: 692). Az észlelt térbeli elemek szubjektív jelentését a közösség érzelmi úton is feldolgozza, azaz identitása részévé teszi. *...ugyanakkor térfoglalás is történik. Itt például egy úgymond Bermuda-háromszög alakult ki, a románok tekintetében. Mer' ott van Petőfi, most e' kicsivel errébb jött Aranka György, ott van Bernády, s ha tovább megyünk a Bolyai-téren ott van [...] a Bolyai-szobor meg utána a pszeudoszféra, és [...] ez itt a miénk. Ott van Rákóczy, ott van Borsos Tamás, tehát azt a részt, ami igazán magyar volt, most már magyarokkal be is népesítettük. [...] s ők is beállították oda a várhoz közel... Mihai Viteazult, ott arrább egy kicsit Petru Maiort, csakhogy a mi szobraink szebbek [nevet] (Nagy Miklós*

⁴ Az emlékezet helyei azok az eszközök, amelyek segítségével az emlékezés megvalósulhat, például emlékművek, szobrok, emléktárgyak, ünnepek (vö. Nora 1999).

Kund közlése). Azzal, hogy az adott közösség történetének helyhez kötött eseményeit emlékművekkel jelöli meg a térben, egyben birtokba is veszi a teret. Így a történelem diakronitását mindenkori jelenidővé alakítja. A marosvásárhelyiek számára is kitüntető jelentősége van a történelmi építészeti emlékeknek, a róluk szóló narratíváknak, a Bernádyhoz kapcsolódó emlékműveknek. Az ilyen emlékhelyek révén a tér szakrálissá válik, a közösség történetével összeforrott térré, szülőföldre (Barna 2000: 695). Az etnikus/kulturális identitás őrzését hasonlóan igényli a város román közössége is, aki szintén a tér birtokbavételére törekszik. Így egyfajta párhuzamos létezés alakul ki (Barna 2000: 694).

A közösség identitásfenntartó mechanizmusainak egyike a szoborállítás folyamata. A Bernády György Közművelődési Alapítvány tagjai kezdetől fogva folyamatosan tevékenykednek a Bernády-kultusz kiépítése érdekében. Első lépésként 1994-ben Bernády György-szobrot állítottak fel a róla elnevezett téren. A város további történelmi személyek emlékét is felvállalta. Petőfi Sándor és Borsos Tamás szobrát 2000-ben avatták fel. A vársétány aljában, a Rákóczi-lépcsővel szemben álló II. Rákóczi Ferenc mellszobrot 2004 őszén leplezték le hosszas viták után. Aranka György szobrának felavatása 2008 májusában történt a helyhatósági választási kampány keretében, Borbély László polgármesterjelölt gondozásában. Az említett szobrok avatásai közül a Bernádyé volt a legnagyobb esemény. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a felszabadult politikai helyzetben lehetőség nyílt a csoporttudat, a közösségi identitás nyilvános felvállalására, másrészt jelzi, hogy Bernády György valóban kiemelkedő szerepet foglal el a helytörténetben.

Bernády emlékezetének a nyilvános szférában különböző emlékhelyei vannak. A közalapítvány 1995-ben nyitotta meg a Bernády György Kulturális központot.⁵ 1996-ban Bernády-mellszobrot helyeztek el a székház nagytermében. 1998 óta évente megrendezésre kerülnek a Bernády-napok. 1998. október 16-án, az első rendezvény alkalmával avatták fel az egykori polgármester mellszobrát a Kulturpalota tükörtermében. 1999-ben emléktáblát helyeztek el Bernády György egykori lakóházának homlokzatán. 2002-ben polgármesterré választásának 100. évfordulójára Bernády Györgyöt ábrázoló domborművet állítottak a Maros Megyei Tanács, az egykori Városháza

⁵ A Bernády-ház ad helyet a népművészeti-, képzőművészeti-, fotóművészeti kiállításoknak, könyvbemutatóknak, irodalmi rendezvényeknek, tudományos előadásoknak, konferenciáknak, vitaműsoroknak, előadóműsoroknak, szemináriumoknak, klubdelutánoknak és más alkalmi jellegű kulturális rendezvényeknek.

épületében. Nyílt, illetve burkolt kritikai beszéd nyilvánult meg a dombormű kapcsán, melyet a rendezvény megnyitásával egyidőben Pop Dumitru, a Nagy-Románia Párt szenátora önkényesen levett a falról. Helyére a párt másikat állított, amely az épület pincéjében meggyilkolt románoknak állított emléket. Egy nappal később a közművelődési alapítvány munkatársai a plakettet visszafüggesztették és felavatták. 2004 őszén újabb emléktáblát lepleztek le a Bolyai Farkas Elméleti Líceum amfiteátrumában, és a helyiséget Bernády György Teremnek nevezték el. Ennek indoka a polgármester évekig tartó kollégiumi főgondnoksága volt. 2007-ben a Kultúrpalota első emeletén avatásra került a Bernády-emlékszoba.

A fenti emléképolási eljárások többnyire a minden év őszén megrendezett Bernády-napok alkalmával kerültek sorra. Ezek az alkalmakon más kultuszgeneráló cselekvések is teret kapnak. Rendszeressé váltak például a kis- és középiskolásoknak szervezett helytörténeti, városismereti vetélkedők. Szintén évente a városért legtöbbet tett polgárt Bernády-emlékplakettel tisztelik meg. Az ismétlődés, a hasonló előírt eljárások, ennek érték- és értelemadó szerepe az eseményt ünneppé, sőt rítussá teszik.

Az alapítvány által kezdeményezett emlékállítások részben a szimbolikus térfoglalás materiális megnyilvánulásaként könyvelhetők el. A folyamatosan fennálló rákészültség, a kampányszerűen felbukkanó saját illetve idegen térfoglalási gyakorlat kikristályosította azokat az eljárásokat, amelyeket az elit a leghatékonyabb térfoglalási, térbirtoklási módzatoknak tartott. Itt is a már említett ritualizálódott cselekvéssorokról van szó, amelyek kialakítják, fenntartják, és a nyilvánosság szintjén igazolják a szimbolikus térfoglalásokat (Bodó–Bíró 2000: 20). A birtoklás legfontosabb jelei, azaz a szimbolikus súlyú közéleti beszéd, középületek birtoklása, új építkezések beindítása, iskolák, utcák, terek átnevezése; köztéri emlékművek állítása; szimbolikus súllyal felruházott közösségi rendezvények stb. Bernády György kultuszának kapcsán is megjelennek a lokális és egyben nemzeti identitás fenntartásaként (Bodó–Bíró 2000: 14).

Marosvásárhelyen három szobor áll, amelyek az építő polgármester iránti tiszteletet jelképezik. Az egyik, a már említett szobor a Vártemplom előtti Bernády-téren helyezkedik el. Felállítása után két évvel a Bernády György Kultúrközpontban avattak fel egy mellszobrot, és végül szintén mellszobrot állítottak a Kultúrpalotában is. A szobrok elhelyezését figyelve, nyilvánlová válik, hogy a kultusz építése az etnikai kisebbség identitásának erősítését szolgálja. Az első szobrot a Vártemplom, a Teleki-ház, a központi katolikus plébánia és néhány magyar főúri család fennmaradt régies stílusú háza fog-

ja közre. Egyrészt az épületek adott kort idéző jellege, másrészt az a tény magyarázhatja az elhelyezést, hogy itt úgynevezett steril környezetben állhat a szobor. Azaz körülötte semmilyen más, a másik etnikum által emelt és tisztelt emlékmű nincs.

Az emlékezetet forgalmazó diskurzusokban felelevenítődnek a korabeli események és politikai helyzet, az úgynevezett boldog békeidők, amely példaként kerül elő minden ismétlődő rítusban. A szobrot évente megkoszorúzzák, körülötte emlékbeszédek hangzanak el. A Bernády-napokon a szobor előtti téren és a Kultúrpalotában álló mellszobornál is ünnepélyesen tisztelgnek a városlakók, főleg az értelmiségi réteg.

Az emlékművek születéséhez, életéhez, eltávolításához kapcsolódó események bővelkednek méltán elítélhető, kifigurázható, lekezelhető gesztusokban (Bodó–Biró 2000: 11). Ilyen gesztust magával hordozó esemény volt 2002-ben a Bernády-emléktábla kifüggesztése a Megyei Tanács épületében. Az emlékműállítás történetében a helyi társadalom etnikumközi viszálykodása érhető tetten. Az arcképet ábrázoló dombormű körüli vita egyrészt a szimbolikus térfoglalási cselekvések egyike, ezek a cselekvések pedig mindkét etnikum részéről intenzívek. A megyei tanács épülete a két csoport terének ütközési pontja, kritikus helyszín. Ezt érzékelteti az ellentézés, amely folytatódott néhány hónap elteltével is: a Nagy Románia Párt tagjai újra eltávolították a domborművet, és élénk vita alakult ki a megnyilvánulások körül. A konfrontációban a két etnikum eltérő történetírása is tettenérhető. Míg a magyar etnikum büszke a nagymúltú elődjére, addig a román etnikum várostörténetében Bernády alakja és tevékenysége nem jelent kimagasló korszakhatárt, amelynek emléke előtt tisztelni kellene.

Azt, hogy Bernády kultuszának fenntartására igény van, jelzik az említett ünnepségek, emlékestek, szoboravatások, nevének különböző helyeken való szerepeltetése. A gyerekek Bernádyval való megismertetése főként azokban az iskolákban történik, amelyeket egykor Bernády építtetett (az iskolaépületekben általában szintén emléktábla áll). A pedagógusok fontosnak tartják megismertetni a diákokkal a város történelmének ezt a szegmentumát. Ugyancsak az ismertetés általi önazonosságtudat-fejlesztésen van a hangsúly akkor, amikor a Bernády-napok alkalmával a diákoknak helytörténeti vetélkedőket rendeznek, és itt alapvető súllyal szerepelnek Bernády György kultuszának tárgyai.

Bernády nevének politikai kampányokon való elhangzása ugyancsak azt jelzi, hogy a kultusz nagymértékben hozzájárul a kisebbségi magyar identitás erősítéséhez. Ugyanakkor a mai politikusok tisztában vannak azzal, hogy

a mítosz bizonyos értelemben sebezhetetlen. A védelmezés és népszerűsítés érdekében a politikusok módszeresen járnak el, jól előkészített, megfontolt lépéseket tesznek. A politikai elit a mitizálódó hős alapértékeit itt is érzelmileg fűtöten, már-már a szakrális nyelvezet határát súroló módon fogalmazza meg. A tudatos hagyományteremtésben a kultuszt elsősorban az érzelmekre alapozzák (Fejős 1998: 58). A kampányon belül felelevenített Bernády-kultusz bizonyos mértékben propagandaként, manipulációként szolgál, és emellett célja a kultusz éltetése.

Bernády személyét nemcsak a kultusz hagyományai, hanem intellektuális igényű elemzések is kísérik. Az érdeklődést, a tiszteletet illetve a lokális identitás megőrzési szándékát bizonyítják a helyi kiadványok és azok széles érdekeltségi köre. Ezek a kiadványok a Bernády György Közművelődési Alapítvány gondozásában jelennek meg. A sort az 1993-ban megjelent *Bernády György városa* című képesalbum nyitja, amelyet Szepessy László szerkesztett, és Marosi Barna dokumentum-riportját tartalmazza Sütő András előszavával. 1994-ben a szobor felavatásakor *Bernády – emléknep* címmel kis füzetet adtak ki. Ezt követte a *Bernády György emlékezete* című kötet, melyben Nagy Miklós Kund szerkesztette egybe az 1999-es Bernády-napok alkalmával elhangzott tudományos ülésszak anyagát. 2002-ben *A Megtartó Máság – Tuenda alteritas* című fényképalbumot jelentették meg szintén Nagy Miklós Kund szerkesztésében, illetve *A Dr. Bernády György Közművelődési Központ* magyar nyelvű bemutatkozó füzet is megjelent. Ezután 2004-ben Bálint Zsigmond fotóalbuma következett *Karácsonytól pünkösdig* címmel. Bandi Kati textilművész albumát 2005-ben adták ki. Ugyanebben az évben *A Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány „Bernády Ház”* cím alatt újabb bemutatkozó füzet kiadására került sor, ezúttal magyar és román nyelven is. 2006-ban újra megjelent a *Bernády György városa* című, Marosi Barna-féle dokumentum-riport második, bővített kiadása, melynek előzménye tulajdonképpen egy 1962-es kötet Bernádyról. Végül pedig 2007-ben Nagy Miklós Kund szerkesztésében *Bernády György emlékiratok* jelentek meg. A kiadványok mindegyike minőségi, igényes szerkesztésű, színes képekkel ellátott. A szövegekre többnyire patetikus hangnem jellemző, amelyet a szerzők az érzelmi hatás kiváltásának és a mítikus idő és tér hangsúlyozásának okán használnak. A szintén igényes nyomtatású, valóságghű képek többnyire kultusztárgyakat ábrázolnak.

Hasonló módon több internetes oldal is működik, melyeknek vagy kifejezetten a Bernády-kultusz éltetése a céljuk, vagy a város egykori képének, történelmének és neves személyiségeinek is a megismertetése – ennek pe-

dig jelentős részét a Bernády-kultusz teszi ki. A helyi kiadványokhoz hasonlóan a világhálón is Bernády György életművét ismertető szövegek jelennek meg, amelyeket helytörténeti írások kísérik. A szerkesztők célja itt is az emlékezet életben tartása, módszerben pedig hasonlóan az érzelmi szférára hagyatkoznak. A nyomtatott, illetve elektronikus közegben láthatóvá váló szövegek és képek ugyanúgy nevezhetők az emlékezet helyeinek, mint a kultusz térbeli elemei.

Szertartások és diskurzusok a múlt teremtésében

A megemlékezési szertartások aktivitásterei minden esetben valamilyen módon Bernády György nevéhez köthetők. A szobrot a róla elnevezett téren állították fel. Az évi rendezvények során ezt a szobrot, illetve az egykori polgármester református temetőben található sírját megkoszorúzzák. Az ilyenkor megrendezett diákvetélkedők, rajzversenyek általában vagy a Bernády-házban, vagy a Bolyai Farkas Elméleti Líceum dísztermében, a Bernády György Teremben zajlanak. Az 1998-ban megtartott tudományos ülészak a Bernády György által építtetett Városháza nagytermében zajlott le. A 2002-ben tartott Bernády-napok alkalmával ugyanitt leplezték le az arcképes domborművét. Az ilyen alkalmakkor mindig megtartott gálaestek színhelye pedig többnyire a szintén Bernády György által építtetett Kultúrpalota nagyterme. Könyvbemutatókat, kisebb előadásokat az épület kistermében, vagy szintén a Bernády-házban ejtenek meg.

A Bernády-napokon felállított emlékművek is ezekben az épületekben kapnak helyet. Az említett emléklaketten és domborművön kívül mell-szobrot avattak 1998-ban a Kultúrpalota tükörtermében, 1999-ben emléktáblát helyeztek el a polgármester egykori lakóházára. 2007-ben a Kultúrpalota első emeletén nyitották meg a Bernády-emlékszobát. A színhelyek az esetek többségében indokoltak, a polgármesternek köze volt ezekhez az épületekhez. Az így létrejött emlékhelyek az emlékező közösség mentális térképeinek kialakításában és történelmi emlékezetének térhez kötésében játszanak szerepet. Az emlékművek, de ugyanakkor felállításuk és a róluk szóló narratívumok rögzítése kitüntetett jelentőséget kap. A tárgyak az emlékezet ébrentartóivá, továbbörökítőivé válnak, általuk a semleges fizikai tér szimbolikus tartalmakat is hordozó „szakrális” – a közösség történetével összeforrott – térré válik (Barna 2002: 160).

A fenti emlékhelyek használatát a folyamatos szertartások, ünnepek biztosítják, amelyek a múlt állandó narratív megjelenítését is szolgálják. A

múlthoz fűződő effajta viszony alakítja az emlékező csoport identitását. A kollektív identitás így nem a mindennapi, hanem a ceremoniális kommunikációban jelenik meg, és irányított (Barna 2002: 153). Marosvásárhelyen ezt az irányítást minden esetben a Bernády György Közművelődési Alapítvány vállalja fel.

Az 1990-es évek elején elkezdődött kultuszépítés és -ápolás kezdetben lassú léptekkel haladt előre, majd eljutott addig a mozzanatig, amikor rendszeres megszervezésre kerülhettek a Bernády-napok. A minden év őszen megrendezett esemény általában egy-két napot ölel fel, többnyire péntek délutántól szombat estig tart, és állandó elemei vannak. Ez a mítoszok velejárójaként a ritualizáltságot biztosítja. A rendezvények állandóan megismétlődő szegmensei mellett a szervezők mindig igyekeznek valami újat is nyújtani a városlakóknak az emlékezet ébrentartásának érdekében.

Az évek során a szertartásokon elhangzó szövegek, az emlékezet kiváltotta attitűd jellegében némileg változott. Ez azt is bizonyítja, hogy a polgármester reprezentációi nem végleges, lezárt narratívák, hanem folyamatos újraalkotások sorozatában léteznek. A kultúrhős érdemeinek hangoztatása néhol redundánsnak tűnik, akárcsak a követésére buzdító felhívások. Erre vonatkozóan a helyi közösség sztereotip epikus kliséket és állandósult nyelvi fordulatokat forgalmaz, mint például: *ilyen emberekre van szüksége az erdélyi magyarságnak; mindannyiunk erkölcsi kötelessége* valamit tenni a hagyomány ápolása érdekében vagy Bernády emlékezetének fenntartása érdekében; vissza kell hozni, újra meg kell élni a *boldog békeidők* korát; *Bernády György városa* virágzott és virágoznia kell; *Marosvásárhely jötevője, a városépítő Bernády* szellemi örökségét ápolni kell.

A diskurzusokban egyrészt Bernády kiemelkedő tevékenysége jelenik meg. Ez az a múlt, amely a lokális közösségi kultúra tudásrendszerébe mélyen beágyazott, ezek azok az elemkapcsolatok, amelyek nehezen, sőt egyáltalán nem hullanak ki az emlékezetből éppen a gyakori megszövegezések és használat miatt. A kulturális emlékezet tartosságának ez a tétele az olyan típusú szövegek megőrzésére vonatkozik különösen, amelyeknek szerepük van a közösség etnikus identitástudatának ébrentartásában (Hoppál 2002: 128). A Bernády Györgyre való emlékezésnek ezt a jelentős szerepét tanúsítják a szövegekben az érdemei mellett megjelenő, jelenkorra való vonatkoztatások.

A nyilvános beszédben kanonizált nyelvi eszközök a személyes emlékek megfogalmazásának építőköveivé válnak. Így a múlt tehát nem csupán az egyéni, hanem a közösségileg formált tudásban is termelődik (Fejős 1996:

138). Az említett diskurzusok a lokális kultúra saját identitását igyekeznek fenntartani, ez pedig többféle csatorna révén valósul meg. A szövegek egyrészt elhangzanak a nyilvános térben, az emlékesteken, avatási szertartásokon, másrészt a tudás a diákvetélkedők alkalmával hagyományozódik tovább. Végül pedig a szóban közölt tudás mellett hangsúlyosan jelen van az írott szöveg is. Ahogyan az alapítvány tagjai törekszenek minden évben új emlékhelyet állítani, ugyanúgy minden évben írásos formában is megjelenetnek valamit ebből az emlékezetből. A helyi kiadványok tartalmilag ugyanúgy szegmentálhatók, mint a szóbeli narratívumok. Szintén Bernády György megvalósításaira fektetnek hangsúlyt, valamint az emléképolásra való felhívásokat közölnek. Ezek mellett megjelennek kapcsolódó korabeli szövegek is, például a polgármester írásai, levelezései, róla szóló anekdoták, publikációk, versek. Mindezek a hős mitizálódási folyamatában játszanak nagy szerepet. Az említett toposzkészlet a hangzó szövegek és a helyi kiadványok mellett a sajtóban is szignifikánsan megjelenik. A *Népújság* hasábjain időről időre Bernády György tevékenységét bemutató leírások kapnak helyet. Folyamatosan tudósítanak a megemlékezési szertartásokról is. Az alkalmazott nyelvi eszközök ugyanazok, mint a hangzó és kiadott szövegekben. Ennek magyarázata az, hogy mindig azok publikálnak ilyen jellegű írásokat, akik a kultusz szervezésében is részt vállalnak, és többnyire az alapítvány tagjai.

Történelem és identitás – a kultusz működése

Eddigi egy konkrét történeti szimbólum kidolgozásának folyamatát követhettük nyomon, amely egyben egy etnikai közösség szerveződését szolgálja. A helyi elit indítványozására megteremtődött a kultusz ideje, helye, a reprezentáció tárgyi világa. Létrejött a kollektív identitásnak az elsődlegesen a lokális közösség múltjában gyökerező reprezentációs mezője, a szimbolikus szférában kialakultak az alapok, megkezdődött és felerősödött az önkép kimunkálása, kijelölődött a „mi” határa (Fejős 1996: 138).

Ennek a folyamatnak három, általam meghatározott korszakát sorolnám fel. A legvilágosabban elkülöníthető korszak a kultusz szerveződésében a kezdeti, közvetlenül a kommunizmust követő időszak, amikor a lokális etnikai identitás egyértelműen a román etnikum ellenében fogalmazódott meg az emlékezés által. Ekkor alakult a közalapítvány, majd a kezdeményezések után ekkor került sorra a szoboravatás. Ekkor körvonalazódott erősen, már-már nacionalista jegyeket mutató élességgel a szimbolikus térfoglalási igény:

...itt Vásárhelyen, ez nagy szlogen volt, hogy „miénk itt a tér”, a '90-es évek elején ilyen nagy összejöveteleken azt mindig el is énekeltük, meg minden. (Nagy Miklós Kund közlése)

A következőkben egy stagnálási időszak vette kezdetét, amikor a kultusz szervezése többnyire csak írott formában működött. A harmadik korszak pedig a napjainkig tartó emlékezetápolás, amikor a sajtó mellett ritualizált megemlékezési szertartások is helyet kapnak, ezeknek pedig a városlakók körében is visszhangja van. A kultikus események pedig mindig magukkal hozzák újabb és újabb emlékhelyek kialakítását.

A szimbolikus térfoglalás tehát folyamatos versengést idéz elő a helyi magyar és román etnikum között. A szobor engedélyeztetése után a Bernády Györgyöt követő Emil Dandea polgármesternek állítottak szobrot. Ezzel a gesztussal az emlékműállításban egyfajta alkusorozat kezdődött el a két etnikum között. Bernády György szobrát a Borsos Tamás és a Petőfi-emlékmű követte. A Borsos-szoborért kértek a román elit kért egy román vonatkozású szobrot, ugyancsak a Vársétányra, de ezt nem állították fel. Később viszont a Rákóczi-szobor leleplezése csak úgy történhetett meg, hogy egyidőben egy Mihai Viteazul-szobor felállítását is elfogadta a tanács. Legutóbbi alku Aranka György szobrát kísértte: *most például miután jóváhagyták az Aranka György szoborállítását [...] hamar megszavazták azt, hogy legyen egy Aurel Filimon szobor is a szomszédságában.* (Nagy Miklós Kund közlése)

A szobrok térbeli elhelyezkedése és ennek folytán a mentális térkép alakulása is jellegzetes, a versengés és a térfoglalással kapcsolatos viták ebben is jól tükröződnek. A főtéren, az egykori Széchenyi-téren a román etnikum emlékművei kapnak helyet. A magyar történelmi vonatkozású szobrok kiszorulnak ebből a térrészből, viszont nem kerülnek ki a régi magyar épületek, nemesi házak által formált térből, hanem mintegy kívülről körbekerítik a főteret.

Az említett szobrok mindegyike valamilyen kapcsolatban áll Bernády György kultuszával. Ez főként annak köszönhető, hogy a Bernády György Közművelődési Alapítvány tagjai azok, akik a történelmi emlékezet őrzését magukra vállalták. Ha a szobrokat hivatalosan nem is az alapítvány állítja, de elkészítésük, engedélyeztetésük mögött az alapítványtagok állnak, akik a lokális történelmi múlt és az ezáltal alakuló lokális identitás ügyét felkarolják.

Az emlékműállítását illetően egyfajta kölcsönös párhuzamosság alakult ki a két etnikum között. Akadnak azonban olyan események is, amelyek nyil-

vános konfliktust generálnak. A szimbolikus térfoglalási eljárásoknak ezt a típusát Bodó Julianna és Biró A. Zoltán *vetélkedő párhuzamosságnak* nevezi (Bodó–Biró 2000: 34–35). Ez akár konfliktussal jár, akár rejtve van jelen, mindenképpen teret nyer a médiában. De nemcsak az etnikumközi viták kapnak hangot, hanem az emlékező írások is. A médiában, a nyilvános társadalmi szerepekben az elit minden esetben törekszik az etnikai határ jelzésére olyannyira, hogy időnként az etnikai csoporttagság a hivatalosnak minősülő nyilvánosságban túlkommunikáltá válik (Biró 1996: 267). Az éves szertartások mellett a média az, amelyben a szervező réteg igyekszik fenntartani a kollektív emlékezetet. A *Népújságban* a megemlékezési ünnepekről való tudósítások mellett évközben is megjelennek helytörténeti írások, utalások Bernády Györgyre és korára. A város adminisztrációjával kapcsolatos cikkekben általában szerepelnek az említett toposzok. Még intenzívebbek az utalások, ha a közigazgatásban valami hibádzik, ilyenkor hasonló megfogalmazásokkal élnek, mint „Bernády atyánk ezt másképp gondolná”, „nem így lenne, ha [X, Y] Bernády Györgyről venne példát”, ha súlyos felelőtlenségről van szó, „Bernády atyánk forog a sírjában”. A kultusz szervezése, fenntartása tehát főként a média feladata. Ezt az is könnyebbé teszi, hogy a szervező csoportnak több tagja is író, újságíró, publicista.

A Bernády György Közművelődési Alapítvány tulajdonképpen a helyi értelmiségi réteg képviselőinek csoportja. A tagok között – újságírók, írók mellett – akad orvos, zeneszerző, üzletember, műépítész, tanár. Mindegyikük közös tulajdonsága, hogy az RMDSZ helyi szervezetének képviselői, illetve többen megyei tanácsosok is. Ezt a tényt ismerve a városlakók tudatában a Bernády-kultusz némileg összefügg a politikummal.

A kultusz beépülése a köztudatba nem egységes. A kultusz ismeretét, ápolását illetően természetesen a város magyar ajkú lakossága rétegenként szegmentálható. Az értelmiségi réteg és a középszintű szellemi foglalkozásúak elég széles rétege ismeri Bernády György tevékenységét, és az emlékezési eljárásokat, illetve részt vesz ezekben. A szakmunkások körében több csoport is van. Az egyik, amely késztetést érez a történelmi múlt megismerésére, és autodidakta módon megszerzi az adott tudást, követi a sajtó híreit, időnként részt is vesz a rendezvényeken. A réteg másik csoportja ismeri a Bernády-szobrot, esetleg hallott a nagyobb visszhangot kiváltott etnikumközi vitákról, de a kultusz fenntartásában és az emlékezet ápolásában nem vesz részt. A kultusz által körvonalazódó kollektív identitás elsősorban tehát a vezetők és értelmiségiek kollektív identitásaként definiálható. A tudatosan közvetített mi-tudat a magyar ajkú lakosság adott csoportjának az önmagá-

ról festett képe. Ezt az azonosságtudatot igyekeznek átadni a többi városlakónak. A kultusz esetleges túlkommunikáltsága ezzel a törekvéssel magyarázható. A lokális identitás erősítése érdekében Bernády György emlékezete néha más történelmi személyek emlékezetéhez kapcsolódik, amint arról a szoborállítások esetén már szó volt. Március 15-i ünnepek alkalmával is elhangzik az építő polgármester neve, szobránál zajlik az RMDSZ megemlékezési szertartása. A szobor mögötti Teleki-ház – amely 1848-ban Bem tábornok szálláshelye volt – ilyenkor koszorúzási ünnepség helyszíne.

A szervezők sok esetben igyekeznek a kultuszt kiterjeszteni, Bernády tevékenységét és ezen túlmenően a város kulturális értékeit megismertetni a széles közönséggel is. A városhatárt túllépve Szovátán szintén működik egy Bernády György Közművelődési Egylet, amely kulturális rendezvények szervezését vállalja fel. Továbbá Bernády György festészeti gyűjteményét legutóbb a szentendrei Művészmalomban állították ki.

A kultuszt alakítani igyekvő csoport tehát a kollektív emlékezés minden napokon túli emlékezési keretét igyekszik megeremteni.

Összegzés

Azért, hogy a múlt ne tűnjön el nyomtalanul, a marosvásárhelyi elit bizonyítékokat keres, és a kontraprezentikus beszédmód keretében megpróbálja behatárolni a jelentéssel telített múlt és az ehhez viszonyított jelen közti értékbeli különbségeket. Erre szolgál Bernády György és az általa meghatározott urbanizáció, a konjunkturális idő emlékezete. Bernády György fellépésével a sokat hangoztatott boldog békeidő, a városépítés vette kezdetét, és tartott az első világháborúig. Azzal, hogy a helytörténetből ezt a kort különleges figyelemben részesítik, korszakfordulóként könyvelik el, egyben a lokális közösség egyidejűségét vagy időtlenségét hozzák létre. A közösség felépíti saját térbeli és időbeli határait, és egyben megeremti önmaga lokális kollektív identitását.

Az 1989 után hirtelen lendületet vett Bernády György-kultusz a helyi közösség identitásörzési és -erősítési mechanizmusainak jelentős eleme. A létrejövő lokális társadalmi emlékezet jól körvonalazható társadalmi gyakorlatok, megemlékezési szertartások, és ennél általánosabb kulturális konstrukciók, hagyomány, mítosz és identitás együttesét képezi. Ez megmutatja, hogy a közösségnek milyen a múlthoz való viszonya. A 20. század eleji konjunkturális idők közösségi emlékezetben való megtartása egyben a

közelmúlt, a kommunista rezsim emlékezetből való kihagyását is implikálja. Bernády György korszakának kultusza tehát egy felejtési folyamat része is.

Az emlékezés által rekonstruált múlt megőrzése érdekében bizonyos rituális szertartások jönnek létre, és ezek szimbolikus természetű, szabályok által irányított tevékenységeket határoznak meg, narratívumokat termelnek, amelyek a saját múlt őrzését legitimálják. A diskurzusok a szimbolikus elfoglalt térhez való ragaszkodást is erősítik, a térbirtoklás illúzióját keltik. Ez sok esetben az egymás mellett élő etnikai közösségek rivalizálásához vezet. Így egyfajta párhuzamos létezés alakul ki az etnikumok között, mely hol egyenlő mértékű szimbolikus terjeszkedést, hol pedig versengő világokat, identitásokat jelent.

A legendás polgármester kultusza tehát különböző megnyilvánulási formákat hív elő a helyi társadalomban. Alakja mindig az aktuális szituáció által meghatározott, nem végleges, hanem folyamatos, az állandó és változó elemek felhasználásával az újraalkotások sorozatában létezik. Adott helyzetben a politikai reprezentáció, az összetartozás vagy a történelmi múlt megerősítésének eszközévé válik. Minden esetben azonban a csoportkohézió igényének tesz eleget. Emlékezete a társadalmi csoport keretei közt zajló kommunikációban és interakcióban mindenképpen funkcionalitást nyer.

Szakirodalom

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest

BARNA Gábor

2000 Mentális határok – megduplázott világok. In: BALÁZS Géza – CSOMA Zsigmond – JUNG Károly – NAGY Iona – VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiótika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. II. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 689–701.

2002 Idő és emlékezet. In: ÁRVA Judit – GYARMATI János (szerk.): *Közéletések az időhöz. Tanulmányok*. (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 152–171.

BIRÓ A. Zoltán

1996 A megmutatkozás kényszere és módszertana. In: GAGYI József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról.* (Helyzet Könyvek.) KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 247–277.

BODÓ Julianna – BIRÓ A. Zoltán

2000 Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban.* (Helyzet Könyvek.) KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 9–42.

FEJŐS Zoltán

1996 Kollektív emlékezet és az etnikai identitás megszerkesztése. In: DIÓSZEGI László (szerk.): *Magyarságkutatás 1995–96.* Budapest, 125–142.

1998 A nemzeti hős három „arca”. Kossuth-szobrok az Egyesült Államokban. In: KRÍZA Ildikó (szerk.): *Történelem és emlékezet. Művelődés-történeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából.* Néprajzi Társaság, Budapest, 45–60.

FLÓRIÁN Csaba

2003a *Krónika évszámokban. Marosvásárhely történeti kronológiája.* Elérhetőség: http://www.medibit.hu/mvhely/kronika/kronika_main.ht

2003b Szöveggyűjtemény. Válogatott cikkek, dokumentumok. A XX. század elején, korabeli sajtóban, kiadványokban hirdető kereskedők névsora. Elérhetőség: http://www.medibit.hu/mvhely/kronika/kronika_main.htm

GAÁL Kornélia

1997 Marosvásárhely a XIX. század végén és a XX. század elején. In: PÁL-ANTAL Sándor – SZABÓ Miklós (szerk.): *A Maros megyei magyarság történetéből.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 227–239.

GAGYI József

2000 Bernády-szobor bajlatta városban. In: BODÓ Julianna (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térfoglalási eljárások a székelyföldi régióban.* (Helyzet Könyvek.) KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 83–106.

HOBSBAWM, Eric

1987 Tömeges hagyománytermelés: Európa 1870-1914. In: HOFER Tamás – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény.* (Kultúraelmélet és nemzeti kultúra, 1.) MTA Néprajzi Kutató Csoport. Budapest, 127–197.

HOPPÁL Mihály

2002 Elbeszélés és emlékezet. In: Uő (szerk.): *Elbeszélés és emlékezet. Tanulmányok Istvánovits Márton emlékezetére.* Európai Folklor Intézet, Budapest, 118–129.

KULCSÁR-SZABÓ Zoltán

2000 A „korszak” retorikája. (A korszak- és századforduló mint értelmezési stratégia.) In: BEDNANICS Gábor – BENGI László – KULCSÁR-SZABÓ Ernő – SZEGEDY-MASSZÁK Mihály (szerk.): *Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai.* Osiris Kiadó, Budapest, 90–105.

MAROSI Barna

2006 *Bernády György városa.* Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány, Marosvásárhely

NORA, Pierre

1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas* X. (3) 142–158.

OLICK, Jeffrey K. – ROBBINS, Joyce

1999 A társadalmi emlékezet tanulmányozása. *Replika.* (37) 19–43.

PÁL-ANTAL Sándor

2007 Marosvásárhely a 20. században. In: PÁL-ANTAL Sándor – NOVÁK Csaba Zoltán (szerk.): *Marosvásárhely történetéből 2.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 9–37.

SZEPESSY László (szerk.)

1993 *Bernády György városa.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely